

พุทธธรรมกับการปกครองคณะสงฆ์ในสังคมยุคใหม่*

BUDDHADHAMMA WITH THE GOVERNANCE OF THE SANGHA IN MODERN SOCIETY

พระครูธรรมธรไพรัช สิริจันโท, พระสมุห์ประจักษ์ มหาปญโญ

Phrakhrudhammadhorn Phirach Siricando, Phrasamu Prajurak Mahapanno

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author E-mail: phrakhruthammathonpairat@gmail.com

บทคัดย่อ

การบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการปกครองคณะสงฆ์ในสังคมยุคใหม่นั้น มีประเด็นที่ควรพิจารณา คือ เรื่องการประพฤติตนดำรงตนให้เหมาะสมตามฐานะของตน โดยการให้ความสำคัญในด้านความเคารพพระภิกษุผู้อาวุโสตามลำดับพรรษาและการถือปฏิบัติในด้านของสมณศักดิ์ เพื่อเป็นการรักษาข้อวัตรปฏิบัติที่ดีงามของคณะสงฆ์ ซึ่งมีหลักพุทธธรรมที่จะสามารถใช้ในการแก้ปัญหาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการปกครอง คือ อกุชอปรีหานิยธรรม 7 ประการ เป็นหลักธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคี ความประพฤติอ่อนน้อม การช่วยเหลือกันและกัน สามารถเป็นแนวทางในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการปกครอง คือ 1. หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ 2. เมื่อถึงเวลาประชุมก็เข้าร่วมพร้อมเพรียงกัน เมื่อสิ้นสุดการประชุมก็เลิกพร้อมเพรียงกัน และร่วมมือกันปฏิบัติกิจของสงฆ์อย่างพร้อมเพรียง 3. ไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่บัญญัติขึ้น ไม่ละเว้นสิ่งที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ และตั้งใจศึกษาอยู่ในสิกขาบทตามที่พระองค์ทรงวางไว้ 4. ภิกษุเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่เป็นประธานในสงฆ์เคารพนับถือภิกษุเหล่านั้นเชื่อฟังถ้อยคำของท่าน 5. ไม่ลู่อ่านจกแก่ความอยากที่เกิดขึ้น 6. ยินดีในการอยู่ เสนาสนะป่า และ 7. ตั้งความปรารถนาไว้ว่า ขอให้เพื่อนภิกษุสามเณรผู้ทรงศีลที่ยังมิได้มาสู่อาวาสได้มาถึง และผู้ที่มาถึงแล้วขอให้อยู่ด้วยความสุขสวัสดิ์ ดังนั้น การใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ไขปัญหาจะช่วยให้การบริหารคณะสงฆ์นั้นมีประสิทธิภาพในสังคมยุคใหม่ได้

คำสำคัญ: พุทธธรรม; การปกครองคณะสงฆ์; สังคมยุคใหม่

Abstract

Sangha business administration: Sangha administration in modern society is There is an issue that should be considered: conduct and maintaining oneself appropriately according to one's status. By giving importance to respecting senior monks according to the Buddhist Lent and observing the monastic titles. In order to maintain the good practices of the Sangha. Which has Buddhist principles that can be used to solve problems in the administration of the Sangha's affairs in terms of government, namely, Bhikkhu Aparihaniyadhamma, the seven principles that create unity. humble conduct helping each other It can be a guideline for managing the Sangha's affairs in terms of governance, namely 1. Regularly meeting together. 2. Meeting together in unison. When the meeting ended, they were ready to quit together. and work together in unison to do the duties that the Sangha must do. 3. Do not prescribe things that the Buddha has not prescribed. Do not withdraw from what He has prescribed and then study in the precepts as He has prescribed. 4. Those monks who are adults and preside over the Sangha, respect those monks and obey His words. 5. Do not give in to the desire that arises. 6. Delighted in living in the forest. 7. Determined to be with friends of monks and novices who are virtuous. who has not yet come to the abbot, please come May you live happily. Therefore, using Buddhist principles to solve problems will help the Sangha administration be effective in this modern society.

Keywords: Buddhist Teachings; Administration of The Monastic Community; Modern Society

บทนำ

การปกครองคณะสงฆ์ในสังคมยุคใหม่ยังคงต้องยึดมั่นในหลักพระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ได้ทรงบัญญัติไว้ แม้ว่าจะมีการปรับเปลี่ยนวิธีการบริหารให้สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะในช่วงที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองและมีจำนวนพระสงฆ์เพิ่มขึ้นจากหลากหลายพื้นฐานและอุปนิสัย พระพุทธองค์จึงได้ทรงบัญญัติสิกขาบทต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้ในการควบคุมดูแลให้พระสงฆ์ปฏิบัติตามแนวทางที่เหมาะสมเพื่อความสงบเรียบร้อยในคณะสงฆ์ ในยุคปัจจุบัน การบริหารคณะสงฆ์จะใช้หลักการจากกฏมหาเถร

สมาคม ซึ่งมีบทบาทสำคัญที่ครอบคลุมหลายด้าน เช่น การปกครอง การเผยแผ่ศาสนา และการศึกษาสงเคราะห์ นอกจากนี้ยังต้องคำนึงถึงการใช้พระธรรมวินัยและอธิปไตย 7 ประการ ซึ่งถือเป็นแนวทางที่สามารถสร้างความมั่นคงและเจริญเติบโตให้กับคณะสงฆ์ในทุก ๆ ด้าน โดยมีความสำคัญในการรักษาความประพฤติที่ดีงามและการปฏิบัติตามหลักธรรมอย่างเคร่งครัดเพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์ในยุคใหม่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปกครองคณะสงฆ์หลังจากประกาศพระศาสนาแล้วด้วยความเรียบง่าย เพราะพระสงฆ์ทั้งหลายล้วนเป็นพระอรหันต์บุคคล อย่างน้อยก็เป็นพระโสดาบันบุคคล ในยุคแรกนี้พระพุทธองค์ทรงใช้หลักธรรมเป็นเครื่องมือในการบริหารปกครองคณะสงฆ์ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงหลักธรรมต่าง ๆ เพื่อขัดเกลาอัธยาศัยของพระภิกษุสงฆ์ให้ประณีตโดยลำดับ อันเป็นเหตุให้พระภิกษุสงฆ์สงบเรียบร้อยจากภายในตัวอย่างหลักธรรม เช่น ทรงแสดงเรื่องอนุปยุตติกา ทรงประทานโอวาทปาฏิโมกข์ด้วยเหตุนี้ พระธรรมคำสอนจึงเป็นวิธีการอย่างหนึ่งในการบริหารปกครองคณะสงฆ์ของพระองค์ ในกาลต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาเจริญมากขึ้น กุลบุตรผู้มีศรัทธาเข้ามาบวชเป็นจำนวนมากขึ้น ท่านเหล่านั้นก็มาจากต่างตระกูลต่างวรรณะกัน ต่างความรู้ ต่างอัธยาศัยกัน อีกทั้งยังเป็นปุถุชนอยู่ จึงทำสิ่งที่ไม่ดีงามอันเป็นเหตุให้ทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารปกครองคณะสงฆ์ให้มีความประพฤติเรียบร้อย ดีงาม ที่เรียกว่าพระวินัย ดังนั้น พระวินัยจึงเป็นวิธีการอีกอย่างหนึ่งในการบริหารปกครองคณะสงฆ์ของพระองค์ ซึ่งแนวทางการบริหารปกครองกิจการคณะสงฆ์ที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงแต่งตั้ง บัญญัติมาอย่างบริบูรณ์แล้วนี้ มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และเอกสารที่เกี่ยวข้อง จึงมีประโยชน์แก่นักบริหารทั้งหลายทั้งที่เป็นบรรพชิตและฆราวาสผู้ใคร่การศึกษาอย่างมาก

การบริหารกิจการคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันมีการบริหารงานโดยยึดหลักพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติเอาไว้ รวมถึงบทบาทสำคัญในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในปัจจุบันที่ได้ใช้กฎหมายมหาชนเข้ามามีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ โดยกฎหมายมหาชน ฉบับที่ 15 ข้อที่ 5 ว่าด้วยเรื่อง การบริการกิจการคณะสงฆ์ ได้แก่งานที่คณะสงฆ์จะต้องถือเป็นฐานะหน้าที่เพราะเป็นการคณะสงฆ์และการพระศาสนา หรือเพราะเกี่ยวกับการคณะสงฆ์และการพระศาสนา (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2545) มี 6 ด้าน คือ

1. การปกครอง
2. การศาสนศึกษา
3. การเผยแผ่

4. การสาธารณูปการ
5. การศึกษาสงเคราะห์
6. การสาธารณสงเคราะห์

การดำเนินงานทั้ง 6 ด้านนี้ เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคม แต่บางครั้งการบริหารก็เป็นไปตามจารีต คือ ปฏิบัติตามจารีตก็มีอยู่ การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามภาระงานทั้ง 6 ด้านนี้ จะเจริญก้าวหน้า มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน ตามที่ตั้งใจไว้ จำต้องอาศัยหลักพุทธธรรมในการบริหารปกครองหมู่คณะซึ่งพระพุทธองค์ทรงยกย่องว่าเป็นธรรมที่ทำให้เจริญฝ่ายเดียว ไม่เสื่อมเลย แก่หมู่ชนผู้ประพฤติปฏิบัติตาม ก็คือ ภัททกัปปปริหานิยธรรม 7 ประการ คือหลักธรรมที่นำไปสู่ความเจริญและป้องกันความเสื่อมของหมู่คณะสงฆ์ มีดังนี้ 1. หมั่นประชุมกันเนื่องนิത്യภิกษุพึงประชุมกันบ่อยครั้ง เพื่อปรึกษาและดำเนินกิจของสงฆ์อย่างสม่ำเสมอ 2. พร้อมเพรียงในการประชุมและการปฏิบัติ ภิกษุพึงพร้อมเพรียงกันในการเริ่มประชุม เลิกประชุม และช่วยกันปฏิบัติกิจที่สงฆ์พึงทำอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน 3. ยึดมั่นในพระธรรมวินัย ภิกษุพึงไม่บัญญัติสิ่งใหม่ที่พระพุทธเจ้าไม่ได้บัญญัติ และไม่ล้มล้างสิ่งที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้แล้ว ทั้งยังปฏิบัติตามสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้ 4. เคารพผู้ใหญ่ในสงฆ์ ภิกษุพึงเคารพ นบถือ บูชาผู้เถระที่มีประสพการณ์ เป็นผู้บวชมานาน และสำคัญในคำแนะนำของท่านว่าเป็นสิ่งควรรับฟังและนำไปปฏิบัติ 5. ไม่ตกอยู่ในอำนาจตณหา ภิกษุพึงไม่ตกอยู่ในอำนาจของตณหาที่ก่อให้เกิดภพชาติใหม่ และรักษาความบริสุทธิ์ทางใจ 6. มุ่งหวังเสนาสนะป่า ภิกษุพึงมีความปรารถนาในเสนาสนะที่เงียบสงบ เช่น ป่า เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรมและความสงบของจิตใจ และ 7. ตั้งสติเพื่อประโยชน์ของหมู่คณะ ภิกษุพึงตั้งใจให้เพื่อนภิกษุผู้มีศีลที่ยังไม่มาสู่อาวาสได้มาถึง และผู้ที่มาถึงแล้วอยู่อย่างผาสุกภิกษุทั้งหลายพึงรักษาและใส่ใจในอธิทานิยธรรม 7 ประการนี้ เพื่อความเจริญและความมั่นคงของหมู่สงฆ์ในพระพุทธศาสนา (ที.ม. 10/136/82)

เพราะเหตุนี้ การนำหลักพุทธธรรม คือ ภัททกัปปปริหานิยธรรม 7 ประการ มาใช้เป็นแนวทางในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ด้านการปกครองในสังคมยุคใหม่นี้ จะสามารถช่วยทำให้คณะสงฆ์เกิดความเรียบร้อย ดึงตามพระธรรมวินัยและมีความรู้ความสามารถในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ซึ่งจะเป็นเหตุให้ถึงความเจริญฝ่ายเดียว ไม่เสื่อมเลย สมดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงหวังได้ความเจริญฝ่ายเดียว ไม่มีเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังคงรักษาและปฏิบัติตามอธิทานิยธรรมทั้ง 7 ประการนี้อย่างครบถ้วน และใส่ใจในอธิทานิยธรรมทั้ง 7 ประการนี้อยู่เสมอ” (ที.ม. 10/136/82)

การปกครองคณะสงฆ์

การบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการปกครองต้องอาศัยผู้นำที่มีความสามารถในการบริหาร ทั้งนี้จะพบได้จากความเป็นผู้นำของพระพุทธรเจ้าตั้งแต่สมัยพุทธกาล พระพุทธรองค์ทรงปกครองดูแลและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายในคณะสงฆ์ตลอดระยะเวลาของการเป็นผู้นำสงฆ์จนกระทั่งปรินิพพาน ต่อจากนั้นได้มีการสืบทอดการบริหารจัดการคณะสงฆ์ โดยมีพระมหากัสสปะได้รับการคัดเลือกจากคณะสงฆ์ให้เป็นประธานใหญ่ในการทำสังคายนาที่กรุงราชคฤห์ (สง่า หล่อสำราญ, 2541) ต่อจากนั้น ได้มีการเผยแผ่ศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งพระธรรมทูตจากอินเดียไปประกาศพระพุทธศาสนา 9 สาย โดยสายที่ 8 พระโสณะและ พระอุตตระเถระได้เดินทางไปยังสุวรรณภูมิประเทศหรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปัจจุบัน (ไทย พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนามและอินโดนีเซีย) ทำให้ไทยได้รับอิทธิพลจากศาสนาพุทธจากอินเดียมาตั้งแต่สมัยนั้น (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต), 2532)

ปัจจุบันคณะสงฆ์ไทยปกครองตามกฎหมายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 การประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ สมัยที่ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้ให้เหตุผลว่า “การจัดดำเนินการกิจการคณะสงฆ์มิใช่การแบ่งแยกอำนาจแต่ดำเนินการด้วยวัตถุประสงค์เพื่อการถ่วงดุลอำนาจเป็นอยู่ตามกฎหมาย และด้วยระบบเช่นนั้น ส่งผลให้ประสิทธิภาพในการดำเนินการลดลง จึงสมควรได้รับการแก้ไขและปรับปรุงใหม่ โดยให้สมเด็จพระสังฆราช องค์สกลมหาสังฆปริณายก ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ผ่านมหาเถรสมาคมตามอำนาจแห่งกฎหมายและพระธรรมวินัย ทั้งนี้เพื่อความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา” มีรายละเอียดดังนี้

1. ยกเลิก พ.ร.บ.คณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 หมายถึง การยกเลิกสังฆสภาคณะสังฆมนตรีคณะวินัยธร อำนาจทั้งหมดมอบให้สมเด็จพระสังฆราชมหาเถรสมาคมใช้แทน
2. สมเด็จพระสังฆราช ทรงดำรงตำแหน่งประมุขคณะสงฆ์ไทย และประธานมหาเถรสมาคมประกอบด้วยสมเด็จพระราชาคณะ 8 รูป โดยตำแหน่งโครงสร้างของคณะสงฆ์ที่บริหารกิจการคณะสงฆ์ทุกด้านเช่นเดียวกับการปกครองรวมอำนาจเผด็จการ (สมบูรณ สุขสำราญ, 2527)

ดังนั้น พ.ร.บ.คณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ซึ่งมีผลใช้บังคับเป็นเวลา 30 ปี จึงได้แก้ไขเพิ่มเติมเมื่อ พ.ศ. 2535 โดยร่าง พ.ร.บ. ฉบับนี้ผ่านความเห็นชอบจากรัฐบาลและประกาศใช้ พ.ร.บ.คณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ความตอนหนึ่งว่า โดยที่ พ.ร.บ.คณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ได้ใช้บังคับมาเป็นเวลานาน สมควรปรับปรุงบทบัญญัติว่าด้วยการสถาปนาและแต่งตั้งผู้ปฏิบัติแทนสมเด็จพระสังฆราช การแต่งตั้งและถอดถอนสมณศักดิ์หน้าที่ของมหาเถรสมาคม การปกครอง การสละสมณเพศ วัดและศาสนสมบัติการดูแล

รักษาทรัพย์สินของวัด และบทกำหนดโทษ จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้ (พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), 2539)

ประเด็นหลักของ พ.ร.บ. คณะสงฆ์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 คือ การสถาปนาแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชและการแต่งตั้งสมเด็จพระราชาคณะตามสมณศักดิ์ แต่อย่างไรก็ตามการกำหนดอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมใน พ.ร.บ. ฉบับนี้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนี้

1. ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อยดีงาม
2. ปกครองและกำหนดการบรรพชาสามเณร
3. ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์
4. รักษาหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา
5. ปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัตินี้ หรือกฎหมายอื่น โดยกำหนดให้มหาเถรสมาคมมีอำนาจในการตรากฎหมายมหาเถรสมาคม ออกข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่งมีมติหรือประกาศ ที่ไม่ขัดหรือแย้งต่อกฎหมายและพระธรรมวินัยที่ใช้บังคับ โดยสรุปอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมที่เกี่ยวกับงานคณะสงฆ์ ได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์

ด้วยเหตุนี้ งานปกครองจึงเป็นงานละเอียดอ่อนลึกซึ้งกว้างขวางยิ่งใหญ่มากกว่างานทั้งหลายและเป็นงานที่ต้องคอยปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมแก่สถานการณ์ปัจจุบัน อยู่ตลอดเวลา ถ้างานปกครองดำเนินไปอย่างใดงานอื่น ๆ ก็จะต้องดำเนินไปอย่างนั้น หากงานปกครองดำเนินไปไม่ได้งานบริหารลักษณะอื่น ๆ ก็ดำเนินไปไม่ได้เช่นกัน (พระพุทธรักษา (ทองย้อย กิตติทินโน), 2548) ดังที่มีผู้ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการปกครองไว้หลายท่าน ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน (2546) ได้ให้ความหมายของการปกครอง หมายถึง การดูแล การคุ้มครอง การระวังรักษา และการบริหาร

กรมการศาสนา (2535) ได้ให้ความหมาย การปกครอง หมายถึง การดูแลและกำกับให้การดำเนินงานของคณะสงฆ์เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎระเบียบ ข้อบังคับ คำสั่ง ประกาศของมหาเถรสมาคม หรือพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช

เปลื้อง ณ นคร (2548) ได้ให้ความหมายของการปกครอง หมายถึง การคุ้มครอง การรักษา การดูแล การควบคุม

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ) (2540) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การควบคุม และส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม จึงเป็นงานในหน้าที่ของพระสังฆาธิการในการ

ปกครองดูแลพระภิกษุสามเณรในเขตการปกครองของตนให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัยและตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ทั้งนี้คำว่าการปกครอง แปลว่า การควบคุมดูแลรักษาควบคุมให้ท่านอยู่ในที่ที่ท่านควรจะอยู่

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (2539) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การปกครอง หมายถึง ภารกิจที่วัดโดยภิกษุผู้เป็นเจ้าของอาวาสหรือคณะเจ้าปกครอง ดำเนินการสอดส่องดูแลรักษาความเรียบร้อยดีงาม เพื่อให้พระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ที่อยู่ในวัดหรือในการปกครองปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่งประกาศของมหาเถรสมาคม หรือพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช ภารกิจด้านนี้ครอบคลุมไปถึงการที่พระภิกษุได้ทำหน้าที่ปกครองทุกระดับนับตั้งแต่ผู้ช่วยเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะภาค เจ้าคณะใหญ่ (หน) นอกจากนี้ยังรวมถึงการที่ภิกษุทำหน้าที่เป็นพระกรรมวาจาจารย์ เป็นพระอุปัชฌาย์ในการอุปสมบทลูกบวชหรือการจัดระบบการเป็นอยู่ของสังฆมณฑล โดยเน้นการบำบัดทุกข์ บำรุงสุข เป็นหลักภายใต้วิธีการ 3 วิธีคือ

1. นิคหวิธี การตำหนิหรือข่มคนที่ควรตำหนิ
2. ปັคคหวิธี การยกย่องคนที่ควรยกย่อง
3. ปวารณาวิธี การเปิดโอกาสให้ผู้อื่นว่ากล่าว ตักเตือน หรือสั่งสอนตนได้ เพื่อส่งเสริมการตักเตือนซึ่งกันและกัน

1. พระธรรมวินัย คำสอนและข้อบัญญัติที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้
2. กฎหมายบ้านเมือง กฎหมายที่ตราขึ้นโดยรัฐสภาภายใต้พระบรมราชานุญาต เพื่อจัดระเบียบและบังคับใช้ให้การปกครองคณะสงฆ์สอดคล้องกับพระธรรมวินัย
3. ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี ธรรมเนียมปฏิบัติที่บรรพบุรุษและบูรพาจารย์ ยอมรับและสืบทอดกันมา

ดังที่กล่าวมาแล้วจึงสรุปได้ว่า การปกครอง หมายถึง การดูแล การคุ้มครอง การรักษา การบริหาร เพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง ประกาศของมหาเถรสมาคมหรือพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช เพราะเป็นการควบคุมและส่งเสริมรักษาความเรียบร้อยดีงามถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัยและพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

ปัญหาด้านการปกครองคณะสงฆ์ในสังคมยุคใหม่

การปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน มีอำนาจรัฐและจารีตประเพณีเข้ามาเกี่ยวข้อง เมื่อมีอิทธิพลเกิดขึ้นต้องอาศัยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เป็นเกณฑ์เพื่อการปกครองคณะสงฆ์ (กรมการศาสนา, 2551) ซึ่งนอกจากนี้แล้วยังมีเรื่องของสมณศักดิ์เข้ามาเกี่ยวข้อง

ด้วย โดยจะกล่าวถึงสมณศักดิ์นั้นถูกสร้างขึ้นมายกย่องและให้กำลังใจแก่พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ทรงสืลลาจารวัตร และประกอบคุณงามความดีแก่พระศาสนาและประเทศชาติหรืออาณาจักร จุดมุ่งหมายหรือเจตนารมณ์ของสมณศักดิ์จึงได้แก่ การยกย่องและให้กำลังใจแก่พระสงฆ์ เพื่อต้องการสนับสนุนส่งเสริมให้ปฏิบัติธรรมตามหน้าที่ของพระสงฆ์ และทำงานของพระศาสนาอันจะก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตัวพระสงฆ์เอง ศาสนจักรหรือพุทธจักร และประเทศชาติหรือราชอาณาจักร

สมณศักดิ์ แม้จะเป็นสิ่งที่ พระมหากษัตริย์ หรือฝ่ายรัฐสร้างขึ้นมา และเป็นองค์ประกอบของการปกครองคณะสงฆ์ที่อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของรัฐ แต่อาจกล่าวได้ว่ามีความชอบธรรมอย่างน้อยก็ไม่ขัดหรือแย้งกับพระธรรมวินัย เพราะเข้ากันได้กับหลักการคล้ายตามพระราชที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ว่า “อนุชานามิ ภิกขเว ราชนันอนุวตติตุ ภิกขุทั้งหลาย เราอนุญาตให้คล้ายตามพระราช” (วิ.มทา. 4/186/295) และไม่ขัดอย่างรุนแรงกับหลักการเคารพอาวุโสโดยพรรษา หลักความสามารถที่ยึดถือความรู้ความสามารถเป็นเกณฑ์ หลักการปกครองคณะสงฆ์ตามพระธรรมวินัย และหลักความสัมพันธ์ตาม พระธรรมวินัย เพราะพระสงฆ์ผู้ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ ก็ยังปฏิบัติตามหลักการเคารพอาวุโสโดยพรรษา ยกเว้นบางกรณีโดยเฉพาะในพระราชพิธีและรัฐพิธี เพื่อเป็นการถวายพระเกียรติแด่พระมหากษัตริย์ ซึ่งทรงเป็นผู้พระราชทานสมณศักดิ์ให้โดยถือได้ว่าเป็นการถวายทานที่พิเศษเฉพาะ ด้วยว่า เว้นแต่พระมหากษัตริย์เสียแล้ว บุคคลคนอื่นก็ไม่สามารถที่จะทำให้สำเร็จได้ ดังเช่นกับทานที่มีปรากฏชื่อว่า อสทิสทาน หมายถึง การให้ที่ไม่มีใครเสมอเหมือน (ขุ.ขุ. 25/177/88) พระไตรปิฎกได้แสดงไว้ในศาสนาของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์จะมีอสทิสทานเพียง ครั้งเดียวเท่านั้น โดยมีสตรีเป็นผู้จัดแจงถวายทานแก่พระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ ผู้ที่ถวายอสทิสทานคือ พระเจ้าปเสนทิโกศลและพระนางมัลลิกา บุคคลทั่วไปไม่สามารถทำให้สำเร็จได้ การพระราชทานสมณศักดิ์จึงถือได้ว่าเป็นการบำเพ็ญพระราชกุศลที่ยิ่งกว่าการถวายจตุปัจจัยไทยธรรม เพราะเป็นการถวายทานพิเศษที่มีเฉพาะพระมหากษัตริย์เท่านั้นจะสามารถทำให้สำเร็จได้ และพระสงฆ์ผู้ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ก็ได้เพราะความรู้ความสามารถและผลงานต่าง ๆ ที่ตนเองมีตำแหน่งที่ทำหน้าที่บริหารงานคณะสงฆ์ มีตำแหน่งพระอุปัชฌาย์ เป็นต้น ซึ่งเกี่ยวข้องกับหลักการปกครองคณะสงฆ์ตามพระธรรมวินัย และหลักความสัมพันธ์ตามพระธรรมวินัย ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสงฆ์ผู้มีความสามารถเป็นพระอุปัชฌาย์ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ในการปกครองและให้การศึกษาอบรมแก่พระภิกษุสงฆ์ผู้เป็นศิษย์ ดังที่ทรงบัญญัติไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เฒ่า ไม่ฉลาด ไม่พึงให้อุปสมบท รูปใดให้อุปสมบทต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุผู้ฉลาดผู้สามารถ มีพรรษาครบ 10 หรือมีพรรษาเกิน 10 ให้อุปสมบทได้” (วิ.มทา. 4/76/105) ซึ่งเป็นไปได้ว่าตำแหน่งเหล่านี้ทำให้

การจัดลำดับความสูงต่ำไม่ได้เป็นไปตามหลักอาวุโสอย่างเดียว เพราะพระอุปัชฌาย์ต้องทำหน้าที่เป็นประธานในพิธีการอุปสมบทและเป็นผู้ให้หิณส์คอยดูแล พระภิกษุที่มีพรรษาหย่อน 5

สมณศักดิ์เป็นตำแหน่งด้านฐานันดรที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์เพราะตำแหน่งบริหารหรือตำแหน่งฝ่ายปกครองที่เรียกว่า “ตำแหน่งพระสังฆาธิการ” มีความสัมพันธ์กับตำแหน่งสมณศักดิ์ การพิจารณาแต่งตั้งตำแหน่งพระสังฆาธิการจะมีเงื่อนไขด้านสมณศักดิ์อยู่ด้วย และผลงานที่นำมาพิจารณาประกอบการแต่งตั้ง ก็นำมาจากผลงานที่พระสงฆ์ขอพระราชทานสมณศักดิ์นั่นเองเพราะการเสนอแต่งตั้ง ตำแหน่งพระสังฆาธิการเริ่มจากพระสังฆาธิการที่เป็นผู้บังคับบัญชาในแต่ละลำดับชั้นเป็นผู้พิจารณาแต่งตั้งหรือเสนอขอให้แต่งตั้งแล้วแต่กรณี โดยตัวของผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งนั้นไม่ได้เป็นผู้เสนอขอเอง ซึ่งต่างกับเรื่องการแต่งตั้งสมณศักดิ์ที่พระสงฆ์ที่จะได้รับการแต่งตั้งต้องเสนอขอเอง แต่เนื่องจากการปกครองคณะสงฆ์อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของรัฐ สมณศักดิ์จึงมีความเกี่ยวข้องกับรัฐและถูกรัฐใช้เป็นเครื่องมือเพื่อประโยชน์บางอย่าง ซึ่งโดยทั่วไปก็เป็นไปเพื่อประโยชน์ในการปกครองบ้านเมืองให้เกิดสงบสุข

การบริหารงานของคณะสงฆ์ตั้งแต่ครั้งพุทธกาลจนมาถึงปัจจุบันนั้น พระพุทธเจ้ามิได้ทรงแต่งตั้งใครให้เป็นผู้สืบทอดต่อจากพระองค์ทรงให้ยึดถือคำสอน (พระธรรมวินัย) ของพระองค์แทน ทั้งนี้เพื่อป้องกันอิสรภาพทางจิตวิญญาณของพระสงฆ์แต่ละรูปโดยทรงสอนให้ทุกคนรับผิดชอบตนเองและมีตนเองเป็นที่พึ่งงานทั้งปวงที่เป็นภารกิจของสงฆ์ยังคงดำเนินต่อไปอย่างเป็นประชาธิปไตยโดยสภาของพระเถระ (the Council of the Elders) พระสงฆ์ที่อุปสมบทเข้ามาอย่างถูกต้องแต่ละรูปต้องเป็นสมาชิกของคณะสงฆ์ในวัดแห่งใดแห่งหนึ่งที่มีตั้งอย่างถาวร ในกรณีที่มีคำถามที่ซับซ้อนเกิดขึ้นกับคณะสงฆ์ จะมีการตั้งคณะกรรมการขึ้นมาจัดการ ข้อเสนอแนะที่ออกมาจากคณะกรรมการชุดที่ตั้งขึ้นนั้นจะนำเสนอต่อที่ประชุมคณะสงฆ์ การกระทำอย่างเป็นทางการจะดำเนินไปได้ก็ต่อเมื่อได้รับการตัดสินใจในที่ประชุมของพระสงฆ์ทั้งที่อยู่ประจำและที่เป็นอาคันตุกะ พระสงฆ์ที่อาพาธก็ต้องมอบฉันทะให้ที่ประชุมแม้แต่พระสงฆ์ที่พิการก็ต้องนำเข้าสู่ที่ประชุม ในการลงมติหรือออกเสียงมีการใช้สลากเป็นเครื่องมือโดยมีพระสงฆ์ที่ได้รับแต่งตั้งคอยดำเนินการ ข้อเสนอและการแต่งตั้งแต่ละอย่างจะต้องได้รับการประกาศท่ามกลางคณะสงฆ์ 3 ครั้ง ต่อมาเมื่อวัดมีขนาดเพิ่มขึ้นพระสงฆ์จึงได้รับการแต่งตั้งให้รับหน้าที่พิเศษต่าง ๆ เช่น ดูแลการก่อสร้าง การจัดหาที่พักให้แก่พระใหม่การรับบริจาค และการดูแลทรัพย์สินของสงฆ์ นอกจากนี้ยังมีการคัดเลือกหัวหน้าของคณะสงฆ์แต่ละแห่งจากกลุ่มของพระเถระที่ได้รับการเคารพอย่างสูง (วัชระ งามจิตฺตเจริญฺ, 2556)

ตามคำอธิบายดังกล่าวนี้ ภารกิจที่เกี่ยวข้องกับส่วนรวมจะใช้การลงมติของคณะสงฆ์ทั้งหมดเป็นตัวตัดสิน นั่นคือใช้คณะสงฆ์เป็นผู้ปกครองหรือบริหารงาน และมีการแบ่งหน้าที่กันทำแต่ก็มีการคัดเลือกพระเถระมาทำหน้าที่เป็นหัวหน้าหรือเจ้าอาวาสซึ่งเป็นตำแหน่งบริหารที่ไม่ปรากฏชัดในครั้งพุทธกาลแต่มาแพร่หลายในยุคหลังจนถึงปัจจุบัน การบริหารหรือการปกครองโดยใช้คณะสงฆ์เป็นหลักในการตัดสินเรื่องต่าง ๆ นั้นเป็นการบริหารจัดการในระดับมหัพภาคซึ่งเกี่ยวข้องกับภารกิจหรือสังฆกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญของคณะสงฆ์ในภาพรวม เช่น การอุปสมบท การทำอุโบสถ แต่ในการบริหารในระดับจุลภาคหรือการบริหารระดับย่อยภายในคณะสงฆ์ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับ สังฆกรรมหรือภารกิจที่ต้องใช้การลงมติของคณะสงฆ์ ยังมีการปกครองภายในซ้อนอยู่ด้วย เช่น พระอุปัชฌาย์และอาจารย์ปกครองสัทธวิฑริกและอันเตวาสิก พระเถระปกครองอาวาสิกคือพระสงฆ์ที่อยู่ในอาวาสนั้น ๆ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2521)

เมื่อกล่าวในภาพรวม การปกครองของพระสงฆ์ในครั้งพุทธกาลมีโครงสร้างที่ประกอบไปด้วยพระพุทเจ้า พระอัครสาวก พระเถระ พระอนุเถระ พระอุปัชฌาย์ พระอาจารย์ สัทธวิฑริก และอันเตวาสิก โดยมีพระวินัยเป็นกฎระเบียบของการปกครอง ซึ่งนอกจากจะใช้หลักอาวุโสโดยพรรษา คือ เวลาในการบวชก่อนหลังเป็นเกณฑ์จัดลำดับชั้นในการปกครองแล้ว ยังใช้หลักความสามารถ คือ ตำแหน่งเอตทัคคะและหลักความสัมพันธ์อย่างตำแหน่งอุปัชฌาย์เป็นเกณฑ์ด้วย ในคราวสังคายนา ครั้งที่ 1 ก็มีการคัดเลือกให้พระมหากัสสปเถระเป็นประธานในการทำสังคายนาคล้ายกับพระสังฆราชซึ่งเป็นผู้นำคณะสงฆ์ทั้งหมด การปกครองของคณะสงฆ์ครั้งพุทธกาลจึงไม่ได้ใช้การลงมติของคณะสงฆ์เพียงอย่างเดียว แต่ยังมีระบบการปกครองที่แบ่งระดับสูงต่ำ (Hierarchy) โดยใช้หลักอาวุโสโดยพรรษาของการบวช หลักความสามารถ และหลักความสัมพันธ์ ผสมผสานกันไป ตำแหน่งผู้นำอาจเป็นผู้มีอาวุโสพรรษาไม่สูงสุดแต่มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการแต่ผู้นำก็ยังให้ความสำคัญแก่พระสงฆ์ที่อยู่ใต้การบริหารของตนแต่มีอาวุโสพรรษามากกว่า ในสังฆกรรมอย่างพิธีอุปสมบท พระสงฆ์ที่เป็นพระอุปัชฌาย์เป็นผู้นำในสังฆกรรมอาจอ่อนอาวุโสกว่าพระสงฆ์รูปอื่นแต่เป็นผู้นำได้เพราะมีความรู้ความสามารถในการทำหน้าที่พระอุปัชฌาย์ ซึ่งตามพระวินัยพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้พระสงฆ์ที่มีพรรษาครบ 10 และมีความรู้ความสามารถเท่านั้นเป็นพระอุปัชฌาย์ได้ ไม่ใช่ทุกรูปที่มีพรรษาครบ 10 เป็นพระอุปัชฌาย์ได้หมด พระสงฆ์ที่ทำหน้าที่ปกครองดูแลและอบรมสั่งสอนพระสงฆ์บวชใหม่จึงต้องมีทั้งอาวุโสพรรษาที่เพียงพอและมีความรู้ความสามารถด้วย

ในโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์สมัยใหม่ มองได้ว่ามีตำแหน่งสมณศักดิ์เข้ามาแทนที่ตำแหน่งเอตทัคคะซึ่งเป็นการใช้หลักความสามารถเช่นเดียวกับครั้งพุทธกาลแม้จะต่างกันบ้างในรายละเอียด โดยยังคงหลักอาวุโสโดยพรรษาไว้ด้วย พระสงฆ์นอกจากจะ

เคารพเชื่อฟังกันตามสมณศักดิ์และตำแหน่งบริหารแล้วยังเคารพกันตามลำดับอาวุโสพรรษาและความสัมพันธ์ด้วย เช่น บางกรณีพระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์และตำแหน่งพระสังฆาธิการสูงกว่าก็อาจแสดงความเคารพพระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์และตำแหน่งพระสังฆาธิการต่ำกว่าและพระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์และตำแหน่งพระสังฆาธิการสูงกว่าพระอุปัชฌาย์ และพระอาจารย์คือ พระกรรมวาจาจารย์และพระอนุสาวนาจารย์ หรือพระเถระที่ตนเองเคยถือนิสัยอยู่ด้วยในสมัยที่ยังมีพรรษาไม่เกิน 5 ก็ต้องแสดงความเคารพพระอุปัชฌาย์และพระอาจารย์ของตน

การให้มีตำแหน่งพระสังฆาธิการที่เป็นประธานหรือผู้นำในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่เจ้าอาวาสขึ้นมาจนถึงสมเด็จพระสังฆราชจึงอาจถือได้ว่าเป็นการคล้อยตามตำแหน่งพระมหาสาวกในครั้งพุทธกาล รวมทั้งเป็นการคล้อยตามการแต่งตั้งพระมหากัสสปเถระเป็นผู้นำในการทำสังคายนาครั้งที่ 1 ด้วย ดังจะเห็นได้จากพัฒนาการการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์ของพระพุทธศาสนาซึ่งเริ่มต้นด้วยการมีพระพุทธเจ้าเป็นผู้นำเป็นประมุขบริหารคณะสงฆ์ด้วยพระองค์เอง ต่อมา มีการบัญญัติพระวินัยเพื่อเป็นระเบียบในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข และมีพระมหาสาวกอย่างพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะเป็นผู้ช่วยในการบริหารงาน เมื่อคณะสงฆ์ใหญ่มากขึ้น มีการกำหนดให้พระอุปัชฌาย์และอาจารย์มีหน้าที่ปกครองดูแลพระสงฆ์ผู้เป็นสัทธีวาทริกและอันเตवासิก นอกเหนือจากการใช้การลงมติของคณะสงฆ์ในการดำเนินกิจการสงฆ์ที่สำคัญมีการทำอุโบสถกรรมและอุปสมบทกรรมเป็นต้นแล้ว จึงยังมีการดำเนินกิจการสงฆ์ด้วยวิธีอื่น ๆ ในคราวสังคายนาที่มีการคัดเลือกให้พระมหากัสสปเถระซึ่งได้รับการยอมรับในเรื่องความรู้ ความสามารถเป็นผู้นำในการทำปฐมสังคายนา แต่ในส่วนของสมณศักดิ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับรัฐนั้นก็เนื่องจากรัฐเป็นคนสร้างสมณศักดิ์ขึ้นมาโดยให้เกี่ยวข้องกับระบบการปกครองคณะสงฆ์ด้วย เพื่อต้องการให้พระสงฆ์ทำการพระศาสนาได้อย่างสะดวก และง่ายต่อการปกครองดูแลของคณะสงฆ์ โดยส่วนใหญ่ก็เป็นงานที่มีประโยชน์ต่อส่วนรวมในสังคมยุคใหม่นี้

อนึ่ง เนื่องจากการที่สมณศักดิ์ไม่ได้เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นดังเช่นเรื่องเอตทัคคะ จึงทำให้ถูกวิจารณ์ว่าขัดกับพระธรรมวินัยหลายอย่าง เช่น สมณศักดิ์ทำให้เกิดการแบ่งชั้นวรรณะ ทำให้ไม่ได้ทำการเคารพหลักอาวุโสพรรษา คือ เคารพกันตามลำดับก่อนหลังของการบวชและเป็นกนิษัยแบบคฤหัสถ์

ประสภ ธรรมรักษา และคามหุโณ (2518) เห็นว่าสมณศักดิ์ขัดกับคำสอนหลายอย่าง เช่น พระพุทธศาสนาไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะ พระพุทธศาสนาต้องการให้ผู้บวชเข้าไปมีความเบาสบายไม่รุงรังพระพุทธศาสนาต้องการให้ผู้บวชเข้าไปละกนิษัยเยี่ยงฆราวาส พระพุทธศาสนาต้องการให้ผู้บวชเข้าไปละความยึดมั่นถือมั่น พระพุทธศาสนามุ่งให้ผู้บวชเข้าไปเดินทางไปหาพระนิพพาน จึงเหตุผลที่ดีความได้ว่า สมณศักดิ์ทำให้พระสงฆ์เป็นอย่าง

นี้เพราะ “ใครเล่ามียศแล้วจะไม่ติดยศ หลงยศและหาทางเพิ่มพูนยศให้สูงยิ่งขึ้น เรื่องของยศเป็นเรื่องของความรุ่งเรือง กังวลไม่สิ้นสุด ด้วยเหตุนี้สมณศักดิ์จึงเป็นหนามแทงตา ที่มิจะให้พระต้องเดือดร้อนตลอดไป...สมณศักดิ์จึงกลายเป็นเครื่องกั้น ทางไปนิพพานของพระ...สมณศักดิ์จึงไม่มีส่วนดีเลย”

สุรพศ ทวีศักดิ์ (2554) ก็มีความเห็นในทำนองเดียวกันว่า สังคมสงฆ์ ปัจจุบันมีระบบสมณศักดิ์หรือระบบศักดินาพระอันเป็นมรดกสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และโครงสร้างการปกครองของสงฆ์ปัจจุบันก็เป็นโครงสร้างตามกฎหมายเผด็จการ คือ พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ที่ตราขึ้นในสมัยของเผด็จการจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ฉะนั้นระบบของสังคมสงฆ์ปัจจุบัน จึงเป็นมรดกสมบูรณาญาสิทธิราชย์บวกระบบ เผด็จการที่เป็นมรดกยุคสฤษดิ์ ซึ่งระบบเช่นนี้ขัดแย้งโดยพื้นฐานกับโครงสร้างสังคมสงฆ์ที่พระพุทธเจ้ากำหนดขึ้นตามพระธรรมวินัย สังคมสงฆ์แบบพุทธกาลไม่มีฐานันดร เป็นการแสดงความเคารพต่อกันถืออาวุโสตามพรรษา แต่การยกย่องให้มีบทบาทสำคัญ เช่น เป็นพระอัครสาวก เป็นเอตทัคคะในด้านต่าง ๆ พิจารณาจากความสามารถ ไม่ได้พิจารณาจากลำดับอาวุโส เช่น พระสารีบุตร กับพระโมคคัลลานะ บวชทีหลังพระปัญจ-วัคคีย์ แต่ได้รับแต่งตั้งเป็นอัครสาวกซ้าย-ขวา ตามความสามารถของท่านทั้งสอง เป็นต้น แต่โครงสร้างการปกครองสงฆ์ปัจจุบันการขึ้นสู่ตำแหน่งการปกครองสงฆ์ระดับสูงเช่น เป็นกรรมการมหาเถรสมาคม หรือเป็นพระสังฆราช ต้องเป็นไปตามลำดับอาวุโสด้านสมณศักดิ์ ทำให้พระหนุ่ม ๆ ที่มีความรู้ความสามารถไม่มีโอกาสเข้ามาบริหารงานคณะสงฆ์ อีกทั้งโครงสร้างของมหาเถรสมาคมก็เป็นโครงสร้างการบริหารแบบรวบอำนาจ หรือเป็นเผด็จการตาม พ.ร.บ. ที่ออกในยุคสฤษดิ์ดังกล่าวแล้ว

ปัจจุบันระบบสมณศักดิ์ก็ยังเป็นอยู่ในลักษณะดังที่กล่าวมา ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าสมณศักดิ์นี้เป็นสิ่งที่ให้ได้ดีทั้งคุณและโทษ กล่าวคือ สามารถช่วยให้การบริหารกิจการคณะสงฆ์เป็นไปโดยสะดวกและเป็นแบบแผน แต่ในขณะเดียวกัน หากผู้ที่ได้รับสมณศักดิ์ประพฤติตนไม่เหมาะสมกับที่ได้รับยกย่องก็อาจเกิดโทษตามมาได้ เพราะฉะนั้น พระสงฆ์ที่ได้รับสมณศักดิ์เมื่อได้รับแล้วก็ควรทำตัวให้ดียิ่งขึ้นและช่วยกันสร้างสรรค์ผลงานให้ดียิ่งขึ้นสมกับที่ได้รับยกย่อง รวมถึงคอยระวังไม่ให้เกิดผลเสียหรือโทษจากสมณศักดิ์ที่ได้รับนั้น นั่นคือ ควรเมตตาไม่ปล่อยให้สมณศักดิ์มีอิทธิพลครอบงำตัวเองจนเกิดความลุ่มหลงยึดติด หรือเกิดการแสวงหาผลประโยชน์ในทางที่ไม่ควรอันจะนำไปสู่การถูกตำหนิติเตียนได้ ควรมีความสำรวมระวังตนเองให้ได้มากที่สุด

หลักพุทธธรรมกับการแก้ปัญหาด้านการปกครองคณะสงฆ์

การปกครองคณะสงฆ์ในสังคมยุคใหม่นี้ เรื่องสมณศักดิ์ก็ยังคงเป็นอยู่ในลักษณะดังที่กล่าวมา และการจะล้มเลิกสมณศักดิ์นั้นถือเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก เนื่องจากสมณศักดิ์นั้นเกี่ยวโยงอยู่กับวัฒนธรรมประเพณีของไทยและสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ชาวไทยยึดถือปฏิบัติกันมาอย่างยาวนาน เป็นพระราชกรณียกิจซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งพระราชอำนาจและเป็นวิธีการบำเพ็ญพระราชกุศลประการหนึ่งของพระมหากษัตริย์ ดังนั้น จึงควรมีแนวทางการปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์ในเรื่องสมณศักดิ์ เพื่อจะได้เป็นหนทางนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติที่เหมาะสมกับสมณสาธูป และความเรียบร้อยดังงามสืบต่อไป

หลักพุทธธรรมที่ชื่อว่า อปรีหานิยธรรม ถือเป็นแนวทางหนึ่งที่เหมาะสมสำหรับนำมาประพฤติปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาด้านการปกครองคณะสงฆ์ในเรื่องนี้ โดยเป็นหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการบริหารปกครอง ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้เพื่อป้องกันมิให้การบริหารหมู่คณะเสื่อมถอย แต่กลับส่งเสริมให้เกิดความเจริญเพียงส่วนเดียว สามารถนำไปใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้มีความเจริญในพระพุทธศาสนาสืบไป

อปรีหานิยธรรมในคัมภีร์พระไตรปิฎก (ที.ม. 10/136/82) หมายถึง ทางแห่งความเจริญอย่างเดียว ธรรมที่ไม่มีความเสื่อม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2554) ได้ให้ความหมายว่าอปรีหานิยธรรม หมายถึง ธรรมที่ไม่เป็นเหตุแห่งความเสื่อม แต่เป็นไปเพื่อความเจริญก้าวหน้าเพียงฝ่ายเดียว เหมาะสำหรับการนำไปใช้ในหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง เพื่อสร้างความสามัคคี ความมั่นคง และความรุ่งเรืองในองค์กรหรือสังคม

หลักอปรีหานิยธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ในมหาปริณิพพานสูตรมีรายละเอียดที่กล่าวถึงว่าสมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ เขตกรุงราชคฤห์ ณ ที่นั้นพระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงอปรีหานิยธรรม 7 ประการ แก่เธอทั้งหลายเธอทั้งหลายจงฟังจงใส่ใจให้ดีเราจักกล่าว” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย

1. ภิกษุพึงหวังความเจริญเท่านั้นตราบเท่าที่ประชุมกันบ่อยครั้งและมีการประชุมหลายครั้ง
2. ภิกษุพึงหวังความเจริญเท่านั้นตราบเท่าที่พร้อมเพรียงกันในการประชุมและทำกิจสงฆ์
3. ภิกษุพึงหวังความเจริญเท่านั้นตราบเท่าที่รักษาสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้
4. ภิกษุพึงหวังความเจริญเท่านั้นตราบเท่าที่เคารพและบูชาภิกษุเถระและรับฟังคำสั่งสอนจากท่าน

5. ภิกษุพึงหวังความเจริญเท่านั้นตราบเท่าที่ไม่ตกอยู่ในอำนาจของตัณหา
ที่ก่อให้เกิดภพใหม่

6. ภิกษุพึงหวังความเจริญเท่านั้นตราบเท่าที่มุ่งหวังเสนาสนะป่า

7. ภิกษุพึงหวังความเจริญเท่านั้นตราบเท่าที่ตั้งสติในภายในและปรารถนาให้เพื่อน
พรหมจารีมีศีลงามและอยู่ผาสุก

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย
ตราบเท่าที่ภิกษุยังมีอุปทานียธรรมทั้ง 7 ประการนี้อยู่ และใส่ใจใน อุปทานียธรรมทั้ง
7 ประการนี้อยู่ (ที.ม. 10/136/82)

อุปทานียธรรมทั้ง 7 ประการนี้ ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อ
ความเจริญฝ่ายเดียว แก่คณะสงฆ์และการปกครองของคณะสงฆ์ได้อย่างดี แต่เมื่อพิจารณา
โดยเฉพาะเจาะจงไปถึงเรื่องของระบบสมณศักดิ์แล้ว สามารถที่จะนำอุปทานียธรรมข้อที่
4, 5 และ 7 มาประพฤติปฏิบัติเพื่อเกิดเป็นผลสำเร็จในด้านการปกครองของคณะสงฆ์ใน
สังคมยุคใหม่นี้ได้ดังนี้

อุปทานียธรรม ข้อที่ 4 ภิกษุเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่เป็นประธานในสงฆ์เคารพนับถือ
ภิกษุเหล่านั้นชื่อพึงถ้อยคำของท่าน

การให้ความเคารพนับถือกับตามลำดับอาวุโส นั้น เป็นเรื่องดีงามที่ถือปฏิบัติกัน
ตามพระวินัยมาอย่างยาวสำหรับคณะสงฆ์ ผู้อาวุโสที่ได้รับการเคารพนับถือควรเป็นผู้ที่ควรแก่
การให้ความเคารพนับถือ คือ เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบมีจริยวัตรที่งดงามควรค่าแก่
การเคารพนับถือ แต่ทว่าการปกครองคณะสงฆ์ในสังคมยุคใหม่นี้มีรายละเอียดที่เกี่ยวข้อง
กับการบริหารมากมายตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องให้พระภิกษุ
ที่มีความรู้ ความสามารถ มาช่วยในการบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์ในด้านการปกครอง
ให้เดินหน้าไปได้อย่างสะดวก และสมณศักดิ์นั้นถือเป็นเครื่องมือประการหนึ่งที่จะช่วยให้การ
บริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์ให้ดำเนินไปได้ในสังคมยุคใหม่นี้ ถ้าหากผู้มีอาวุโสน้อยกว่า
แต่มีความสามารถจนเป็นเหตุให้ได้รับสมณศักดิ์เป็นประธานในการปกครองสงฆ์แล้ว ก็ควร
ให้ความเคารพนับถือตามลำดับอาวุโสเพราะเป็นการปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ทั้งยังเป็น
ประเพณีตามหลักอุปทานียธรรม ข้อที่ 4 นี้ด้วย หากจะมีข้อปฏิบัติบางประการ เช่น
การเข้าไปในพระราชพิธีและรัฐพิธีที่ต้องถือปฏิบัติคล้ายตามพระราชพิธี คือ การถือ
ตามลำดับสมณศักดิ์ ขอให้พระภิกษุผู้มีอาวุโสน้อยกว่าพึงปฏิบัติหน้าที่ไปตามสมควรแก่เหตุ
แต่พึงใส่ใจในหลักอุปทานียธรรมนี้อยู่เสมอ ก็สามารถที่จะทำให้การปกครองคณะสงฆ์นั้น
ดำเนินไปได้อย่างเรียบร้อย อุปทานียธรรม ข้อที่ 5 ไม่ลู่อานาจแก่ความอยากที่เกิดขึ้น
ภิกษุผู้วชเข้ามาในพระธรรมวินัยนี้แล้ว ควรเป็นผู้มักน้อย สันโดษ ยินดีในลาภสักการะ
การเคารพ นับถือ ตามที่ตนมีตนได้ แม้ได้ยศคือสมณศักดิ์แล้วก็ตามพึงเป็นผู้ประพฤติ

สม่ำเสมออย่างที่เคยเป็นมา ดังที่พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) (2536) พระเถระนักวิชาการที่มีชื่อเสียงของคณะสงฆ์ไทย ได้ชี้แนะแนวทางปฏิบัติในประเด็นนี้ไว้โดยใช้อุปมาเปรียบกับช้างไว้อย่างน่าฟังว่า “พระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์ต้องทำตัวเช่นกันช้างที่ได้รับยศถึงแม้ว่าช้างจะได้รับยศตำแหน่งใหญ่โตในสงครามปานใดก็ตาม แต่ว่าช้างก็ไม่แสดงความยินดีปราโมทย์หรือพอใจในอิสริยยศ เกียรติยศ หรือในบริเวณยศ ที่มนุษย์หยิบยื่นให้ ยังแสดงความวางเฉยหรือเฉยเมยต่อสิ่งนั้น ๆ พุดให้ชัดก็คือ ยังคงสภาพความเป็นช้างของตนไว้อย่างมั่นคง ไม่เคยที่จะพอใจยศศักดิ์ที่ได้รับมากไปกว่ากล้วย อ้อย ใบไม้ ใบหญ้า ซึ่งเป็นอาหารปกติของตนเลย ยศของช้างไม่อาจเปลี่ยนช้างให้เป็นอย่างอื่นที่มีเขี้ยวเข็ญใด ความมีสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ก็ไม่อาจเปลี่ยนพระสงฆ์ให้เป็นอย่างอื่นที่มีเขี้ยวเข็ญได้” อย่างนี้ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้ไม่ลุ่มลุ่มแก่งแย่งความอยากทะยานในโลกธรรมยิ่ง ๆ ขึ้นไป ประพฤติตามหลักอปริหานิยธรรม ข้อที่ 5 นี้ได้เป็นอย่างดี อปริหานิยธรรม ข้อที่ 7 ตั้งใจอยู่ว่าเพื่อน ภิกษุสามเณรที่มีศีล ซึ่งยังไม่มาถึงอวาส ขอให้มาที่อวาส และเมื่อมาถึงแล้วขอให้มีความสุขในที่นั้น

ภิกษุผู้บวชเข้ามาในพระธรรมวินัยนี้แล้ว ควรเป็นผู้ที่มีเมตตาจิตเป็นบุเรจาริก คือเป็นผู้มีจิตมีเมตตาเป็นเบื้องหน้า ประารถนาให้เพื่อนภิกษุสามเณรซึ่งเป็นผู้มีศีลอยู่ร่วมกันอย่างเป็นผาสุก แม้มีหน้าที่ตำแหน่งเป็นประธานสงฆ์ดำรงสมณศักดิ์ไว้ก็ไม่เย่อหยิ่ง เพราะเป็นผู้ที่มีเมตตาจิตดังกล่าวมาแล้วคอยอบรมบ่มนิสัยของตนเองให้เป็นผู้ที่รู้จักประโยชน์ เกื้อกูลและความสุขของเพื่อนสหพรหมจารีหวังความอยู่ร่วมกันอย่างเป็นผาสุกเนื่องนิത്യ หากคณะสงฆ์ปกครองกันได้อย่างนี้ก็ได้ชื่อว่า เป็นผู้ประพฤติตามหลักอปริหานิยธรรม ข้อที่ 7 นี้ได้เป็นอย่างดี

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาเรื่อง พุทธธรรมกับการปกครองคณะสงฆ์ในสังคมยุคใหม่ ผู้เขียนได้สังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่ โดยเน้นประเด็นที่สามารถขยายขอบเขตของการปกครองคณะสงฆ์ผ่านมุมมองของพุทธศาสนา ดังภาพที่ 1 ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่

จากภาพที่ 1 อธิบายได้ดังนี้

การบริหารคณะสงฆ์ในสังคมยุคใหม่ต้องคำนึงถึงการปรับตัวให้เข้ากับบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี อย่างไรก็ตาม การปรับตัวนี้ต้องดำรงไว้ซึ่งหลักพระธรรมวินัยและคุณค่าทางศีลธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ การนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในกระบวนการบริหารจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้การปกครองคณะสงฆ์ดำเนินไปอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

1. การนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในบริหาร หลักธรรมที่เหมาะสมในการบริหารคณะสงฆ์ ได้แก่ อปริหานิยธรรม 7 ประการ ซึ่งส่งเสริมความสามัคคี ความเคารพในผู้อาวุโส และการดำเนินกิจกรรมที่สอดคล้องกับพระธรรมวินัย หมั่นประชุมกันเนื่องนิത്യ การจัดประชุมอย่างสม่ำเสมอช่วยเสริมสร้างความเข้าใจร่วมกันและการแก้ไขปัญหาในหมู่สงฆ์ เคารพผู้ใหญ่ในสงฆ์ ส่งเสริมให้เกิดการนับถือผู้ที่มีประสบการณ์และปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ไม่ตกอยู่ในอำนาจตัณหา ส่งเสริมการดำเนินชีวิตที่มักน้อย สันโดษ

2. การบริหารคณะสงฆ์ในบริบทสังคมยุคใหม่ ในยุคที่ความทันสมัยเข้ามา มีบทบาทในสังคม การบริหารคณะสงฆ์จำเป็นต้องปรับปรุงวิธีการให้เหมาะสม เช่น การใช้เทคโนโลยีเพื่อการเผยแผ่ธรรม การใช้สื่อสังคมออนไลน์และเทคโนโลยีเพื่อเข้าถึงประชาชนรุ่นใหม่ การสร้างผู้นำสงฆ์ที่มีคุณธรรม เน้นการพัฒนาผู้นำที่มีความสามารถในการบริหารจัดการ และยึดมั่นในหลักธรรม

3. ความสำคัญของสมณศักดิ์ในยุคปัจจุบัน แม้สมณศักดิ์ไม่ได้เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ แต่ก็ไม่ได้ขัดแย้งกับพระธรรมวินัย การใช้สมณศักดิ์เพื่อยกย่องพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบสามารถช่วยให้เกิดความเป็นระเบียบในการบริหาร แต่ต้องระมัดระวังไม่ให้เกิดการยึดติดในตำแหน่งที่ส่งผลเสียต่อความสงบเรียบร้อย

สรุปได้ว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ในสังคมยุคใหม่จำเป็นต้องประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม เช่น อปริหานิยธรรม เพื่อส่งเสริมความสามัคคีในหมู่สงฆ์ ควบคู่กับการพัฒนากระบวนการบริหารที่ทันสมัย โดยยังคงรักษาคุณค่าและจริยธรรมทางพระพุทธศาสนา การพัฒนานี้จะช่วยให้คณะสงฆ์สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีและเป็นที่ยิ่งของสังคมต่อไป

สรุป

การบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการปกครองในสังคมยุคใหม่ เป็นการบริหารโดยยึดหลักพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติเอาไว้ รวมถึงบทบาทบัญญัติในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในปัจจุบันที่ได้ใช้กฎหมายตราสามคมเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ซึ่งมีเรื่องของสมณศักดิ์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย โดยสมณศักดิ์นั้นเป็นการยกย่องและให้กำลังใจแก่พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบหรือมีคุณงามความดีต่อพระศาสนา

หรือประเทศชาติ ถึงแม้พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติไว้ แต่ก็ไม่ได้ขัดหรือแย้งกับพระธรรมวินัยอย่างรุนแรง เพราะโดยทั่วไปพระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์ซึ่งมีจำนวนไม่มากนักเมื่อเทียบกับจำนวนพระสงฆ์สามเณรทั้งประเทศก็ยังปฏิบัติตามพระธรรมวินัยเช่นเดิมเช่น ยังเคารพกันตามหลักอาวุโสพรรษา อีกทั้งยังเข้ากับหลักการคล้อยตามพระราชาที่พระพุทธเจ้าทรงใช้นอกจากนั้น การปกครองตามพระธรรมวินัยในด้านอาวุโสโดยพรรษา ความสัมพันธ์ระหว่างอุปัชฌาย์อาจารย์กับสัททวิहारิกและอันเตวาสิก รวมถึงความสามารถส่วนตนนั้นก็มีความต่างกันอยู่บ้าง แต่เสรีภาพของพระสงฆ์ก็ได้ต่างจากเดิมอย่างมีนัยสำคัญเพราะพระสงฆ์มีเสรีภาพจำกัดตามกรอบพระวินัยอยู่แล้ว ส่วนข้อประพาดปฏิบัติของพระสงฆ์ที่ได้รับสมณศักดิ์นั้นขึ้นอยู่กับตัวของพระสงฆ์แต่ละรูปเองที่จะต้องคอยสำรวจระวังไม่ให้เกิดโทษตามมาในภายหลัง ไม่ใช่เป็นข้อจำกัดว่าพระสงฆ์ทุกรูปได้ยศแล้วจะต้องติดยศจนเกิดการแบ่งชั้นวรรณะเสมอไป การนำหลัก ภิกขุอุปนิทานิยธรรม 7 มาเป็นแนวทางในการปกครองคณะสงฆ์ในสังคมยุคใหม่นั้น ช่วยก่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ อีกทั้งยังช่วยให้การปกครองคณะสงฆ์เกิดความสงบเรียบร้อย ก่อให้เกิดความสามานฉันท์ในหมู่สงฆ์ และยังถือเป็นหลักธรรมที่สร้างความถูกต้องดีงาม เป็นหลักธรรมที่ก่อให้เกิดความสุขสงบ ความเจริญก้าวหน้าและความดีงามตามหลักพุทธธรรมอันจะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อคณะสงฆ์สืบต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา. (2535). *วินัยบัญญัตินักธรรมชั้นตรี*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- _____. (2551). *คู่มือพระสังฆาธิการ*. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.
- ประสภ ธรรมรักษา และคามหุโณ. (2518). *ขุนนางพระ : ฉบับราชวินัยยุวสงฆ์ลานอโศก และผ้าตัดสมณศักดิ์*. กรุงเทพฯ: ธรรมบูชา.
- เปลื้อง ณ นคร. (2548). *พจนานุกรมภาษา* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: บริษัท โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชจำกัด.
- พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ). (2540). *เอกสารประกอบคำบรรยาย เรื่อง การคณะสงฆ์และการพระศาสนา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต). (2532). *พุทธบริษัทกับพระธรรมวินัย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ปัญญา.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2536). *การปฏิบัติของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2554). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 20). กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระพุทธรญาณ (ทองย้อย กิตติทินโน). (2548). *ธรรมญาณนิพนธ์: 100 ปี พระพุทธรญาณ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตฺโต). (2539). *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2521). *ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทยและลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทยโดยสังเขป*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.
- วัชระ งามจิตรเจริญ. (2556). *สมณศักดิ์ : ข้อดีและปัญหา*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สง่า หล่อสำราญ. (2541). *ตำนานพระพุทธรูปสาวก*. กรุงเทพฯ: อักษรสยามการพิมพ์.
- สมบุญ สุขสำราญ. (2527). *พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงการเมืองและสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2545). *กฎหมายเถรสมาคม*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- สุรพศ ทวีศักดิ์. (2554). *สังคมสงฆ์และพุทธศาสนา : มรดกสมบูรณาญาสิทธิราชย์*. สืบค้น 2 ตุลาคม 2567, จาก <http://prachatai.com/journal/2011/09/37091>